Ἡ πρᾶξις δὲν ἐμφανίζεται εἰμὴ μόνον ὥς τι τὸ ἀτομικὸν καὶ συγκεκριμένον καὶ ὑπὸ συνθήκας ἀτομικὰς καὶ συγκεκριμένας. Ὅθεν καὶ ἡ πρᾶξις ὡς ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ αἱ συνθῆκαι ὑφ' ἃς ἐνεργεῖται ἐμφανίζονται ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης πραγματικότητος. Τοῦτο ἐπανειλημμένως τονίζει ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστόν εἰσιν[35]. Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ συγκεκριμένου τῆς πράξεως ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος, ἤτοι πᾶσα θεωρία ἢ κανὼν ἀφορῶν εἰς κατηγορίαν ἀγαθῆς πράξεως δὲν ἔχει τὸ ἀκριβές. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ κανὼν ὁρίζων πῶς πρέπει τις νὰ πράττῃ ὥστε νὰ εἶναι ἐνάρετος ἢ πῶς πρέπει τις εἰδικώτερον νὰ πράττῃ ὥστε νὰ πληροῦται εἶδος ἀρετῆς λ.χ. τῆς ἀνδρείας. Σύστημα κανόνων μετὰ τοιούτου περιεχομένου ὥστε ἀμέσως νὰ ἐφαρμόζεται ὁ κανὼν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ. Θὰ ἦτο τοιοῦτο σύστημα ἀνεφάρμοστον, διότι μοιραίως λόγῳ τοῦ γενικοῦ τῆς διατυπώσεως τοῦ κανόνος δὲν θὰ ἀφεώρα ἐν ἀκριβείᾳ τὴν συγκεκριμένην ἀτομικὴν περίπτωσιν. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης μετ' ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀντελήφθη τὴν ἀτομικότητα τῆς πράξεως καὶ τῆς περιπτώσεως ἐν ᾗ ἐμφανίζεται. Ἡ ἀνθρωπίνη πρᾶξις εἶναι καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη συνδεδεμένη μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τοῦ κόσμου τοῦ γίγνεσθαι, καὶ φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ κόσμου τούτου, τὴν ποικιλίαν τῶν φαινομένων καὶ τὸ μεταβλητόν. Ἐν Κεφ. 1 τοῦ Βιβλίου III τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τονίζεται ὅτι ἡ πρᾶξις ἐμφανίζεται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα[36], ὅτι δηλαδὴ πρᾶξις δὲν νοεῖται εἰμὴ ὑφ' ἃς συνθήκας ἀτομικὰς καὶ συγκεκριμένας ἐμφανίζεται,

---

35. Πολ. II,5,1269 a,11–12. Ἠ.Ν. III,1,1110 b,6–7. Ὁ Ἀριστοτέλης συνήθως διὰ τοῦ καθ' ἕκαστον δηλοῖ τὰς ἀτομικὰς περιπτώσεις, Μετ. Δ,2,1014 a,21. Πολ. II,5,1269 a,11–12. Ἠ.Ν. II,9,1109 b,14. VI,8,1142 a,22. VI,11,1143 a,29, διὰ δὲ τοῦ ἕκαστα ὁμάδας πραγμάτων, Μετ. Ζ,4,1039 b,28. Ἀν.Ὕστ. I,1,71 a,23. Ἠ.Ν. I,3,1094 b,23. I,3, 1095 a,8. I,7,1098 a,27–28. I,7,1098 b,5, καὶ διὰ τοῦ καθ' ἕκαστα ὁμάδας ἀτομικῶν περιπτώσεων, Ἠ.Ν. IV,5,1126 b,3–4. VI,8,1142 a,14. VI,11,1143 a,32. VI,11,1143 b,4. VII,3,1147 a,3–4. VII,3,1147 a,25–26. VII,3,1147 b,5. Ἐνίοτε διὰ τοῦ καθ' ἕκαστα ἢ ἕκαστα δηλοῦνται αἱ ἀτομικαὶ περιπτώσεις ἁπλῶς καὶ οὐχὶ ὁμάδες ἀτομικῶν περιπτώσεων ἔχουσαι κοινόν τι γνώρισμα.

36. 1110 b,6–7 αἱ γὰρ πράξεις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.

καὶ ἀκολούθως παρατηρεῖται πολλαὶ γὰρ διαφοραί εἰσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα[37], ὅπερ σαφῶς δηλοῖ τὴν ποικιλίαν τῶν συνθηκῶν τούτων, συνέπειαν τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαφορῶν. Συμπέρασμα ἀναμφίβολον διὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἦτο ὅτι ἡ πρᾶξις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ εἰμὴ ἐντὸς τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἐμφανίζεται καὶ οὕτω δὲν δύναται αὕτη νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῶν συνθηκῶν τούτων, ἄρα τὰ ἀτομικὰ καὶ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῆς πράξεως προσδιορίζονται λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς αὕτη ἐνεργεῖται. Ἡ δὲ ποικιλία τῶν ἀτομικῶν περιπτώσεων ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τ' ἀκριβές, ἔτι δὲ οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει[38]. Διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ δυνατὸν τῆς ἐκ τῶν προτέρων συγκροτήσεως συστήματος κανόνων ἐφαρμοστέων ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς.

Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ὅρου τέχνη ὁ Ἀριστοτέλης νοεῖ σύστημα κανόνων πάγιον καὶ ἀκολουθούμενον ὑπὸ παντὸς θέλοντος νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἀποτέλεσμα εἰς ὃ ἀφορᾷ τὸ σύστημα τοῦτο, νοεῖ δὲ μάλιστα σύστημα κανόνων μεταδιδόμενον ἀπὸ προσώπου εἰς πρόσωπον διὰ τῆς διδασκαλίας. Ἀποκρούεται ὑπ' αὐτοῦ ἡ συγκρότησις τοιούτου συστήματος κανόνων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πρακτά, διὰ τὸν κύριον λόγον ὅτι τοιοῦτοι κανόνες δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς ἐμφανιζομένας περιπτώσεις καὶ ν' ἀποτελέσουν τὴν ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁσονδήποτε λεπτομερειακοὶ ἂν εἶναι οἱ κανόνες οὗτοι, πάλιν εἶναι ἀπρόσφοροι νὰ καθορίσουν τὴν ἀνθρωπίνην συμπεριφοράν, διότι οἱαδήποτε λεπτομέρεια τοῦ κανόνος δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῇ ἀκριβῶς πρὸς ὅ,τι ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐμφανίζεται. Ἔτι πλέον ἡ ἀνθρωπίνη συμπεριφορά, ἡ πρᾶξις, δὲν εἶναι ἁπλῶς καὶ μόνον ἐφαρμογὴ κανόνος, διότι δὲν προσδιορίζεται ὑπὸ κανόνος ἐκ τῶν προτέρων τεθειμένου, ἐφ' ὅσον αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν διορατικότητα τοῦ πράττοντος, ἥτις εἶναι ἐκδήλωσις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φρονήσεως. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ἀριστοτέλης τονίζει ὁ δὲ μέχρι τίνος καὶ ἐπὶ πόσον ψεκτὸς οὐ ῥᾴδιον τῷ λόγῳ ἀφορίσαι· οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν·

37. 1110 b,8–9.
38. Ἠ.Ν. ΙΙ,2,1104 a,7–8.

Ε.Υ.Δ της Κ.Ε.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τὰ δὲ τοιαῦτα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, καὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἡ κρίσις[39]. Μετὰ δὲ τὴν διαπίστωσιν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐκ τῶν προτέρων συγκρότησις συστήματος κανόνων ἀμέσως ἐφαρμοστέων ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν παρατήρησιν, ὅτι ὁ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα λόγος οὐκ ἔχει τἀκριβές· οὔτε γὰρ ὑπὸ τέχνην οὔθ' ὑπὸ παραγγελίαν οὐδεμίαν πίπτει, προσθέτει οὗτος δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν[40], ὅπερ σημαίνει τὴν ὑπὸ τοῦ πράττοντος στάθμισιν τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως καὶ εὕρεσιν τοῦ πρακτέου.

Τί ἀκριβῶς ἐπρέσβευεν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν εὑρίσκεται τὸ ὀρθὸν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πρακτά, καθίσταται σαφέστερον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν παρομοίωσιν πρὸς τὴν ἰατρικήν, ἥτις ἀπαντᾷ πλέον ἢ ἅπαξ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις. Ὅτι ἐπιστήμη καὶ τέχνη δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν ἄνευ τοῦ καθόλου, ἄνευ δηλαδὴ ἀρχῆς τινος ἢ προτάσεως ἐχούσης τὸ γνώρισμα τοῦ γενικοῦ καὶ ἀφηρημένου ἢ ἄνευ ἐννοίας τινὸς γενικῆς καὶ ἀφηρημένης εἶναι διὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀναμφισβήτητον. Πρόβλημα γεννᾶται πῶς ἐκ τοῦ καθόλου προκύπτει τὸ ὀρθὸν διὰ τὸ καθ' ἕκαστον, ἤτοι τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶδεν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πρόβλημα προκῦπτον ὅπου ἐμφανίζεται ἀνθρωπίνη πρᾶξις. Δὲν παρέλειψε δὲ οὗτος νὰ σημειώσῃ, ὅτι τὸ αὐτὸ πρόβλημα προκύπτει καὶ ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ἢ τῆς εὑρέσεως τῆς δικαίας λύσεως ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει. Πᾶσα θεωρία περὶ τῶν πρακτῶν πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τελικὸς σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ πρακτέου ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει. Ἐὰν ἔχωμεν τοῦτο σταθερῶς ὑπ' ὄψει, πρέπει νὰ μὴ διαφύγῃ ἡμᾶς ὅτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἰατρικήν, διότι ὁ ἰατρὸς δὲν μελετᾷ τὴν ὑγίειαν καθόλου, ἀλλὰ τὴν ὑγίειαν τοῦ ἀνθρώπου ἤ, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ἴσως μᾶλλον τὴν ὑγίειαν τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου, διότι ὁ ἰατρὸς θεραπεύει συγκεκριμένον ἄνθρωπον[41].

39. Ἠ.Ν. II,9,1109 b,20–23.
40. Ἠ.Ν. II,2,1104 a,8–9.
41. Ἠ.Ν. I,6,1097 a,11–14.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Π. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ἡ ὑψηλὴ θέσις τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς ἰατρικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνεποίουν εἰς αὐτοὺς ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν [42]. Ἡ δὲ σταθερὰ ἐπίδρασις τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ ἐπὶ ἄλλων τομέων τῆς γνώσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὄχι μόνον βλέπομεν εἰς ἀμφοτέρους τὴν τάσιν νὰ δανείζωνται παραδείγματα ἐκ τῆς ἰατρικῆς, ἀλλὰ βλέπομεν αὐτοὺς καὶ νὰ ἐπηρεάζωνται ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς σκέψεως. Εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος εὑρίσκομεν πλοῦτον ἰατρικῶν ὅρων καὶ ἐννοιῶν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰατρικῆς μεθόδου ἐπὶ τῶν ἀντιλήψεων αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παιδείαν. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καταφεύγει πολλάκις εἰς τὴν ἰατρικὴν διὰ νὰ εὕρῃ εἰκόνας συγκρίσεως καὶ πρὸ παντὸς διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐνάργειαν τῶν ἰατρικῶν μεθόδων ὅπως καταστήσῃ σαφέστερον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πειρᾶται νὰ προσδιορίσῃ. Προκειμένου οὗτος νὰ δείξῃ πῶς πρέπει ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν λειτουργίαν τοῦ καθόλου ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον περιπτώσεων ἀνατρέχει εἰς τὴν ἰατρικήν, διότι καὶ ἐν αὐτῇ ἰσχύουν γενικαὶ καὶ ἀφῃρημέναι ἔννοιαι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων καλεῖται ὁ ἰατρὸς νὰ εὕρῃ τί τὸ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐνδεδειγμένον πρὸς θεραπείαν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἔχομεν δηλαδὴ εἰς τὴν ἰατρικὴν ἀφ' ἑνὸς μὲν κανόνας καὶ ἀφ' ἑτέρου σκοπὸν τὴν ὑγίειαν πρὸς ἣν ὁ ἰατρὸς ἀποβλέπει, ὥστε νὰ δύναται νὰ γίνῃ σύγκρισις μετὰ τῶν πρακτῶν λόγῳ τοῦ κανονιστικοῦ χαρακτῆρος, ὅστις ἀπαντᾷ ἐπί τε τῶν πρακτῶν καὶ τῶν ὑγιεινῶν. Ἡ σύγκρισις βοηθεῖ αὐτὸν νὰ δείξῃ τὴν ἀνάγκην ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ὀρθὴ ἀντιμετώπισις τῆς συγκεκριμένης περιπτώσεως σημαίνει τὴν ἁπλῆν ὑπαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ καθόλου, τὴν ἀντίληψιν δηλαδὴ ὅτι ἔχοντες γνῶσιν τοῦ καθόλου δυνάμεθα ἄνευ ἄλλου τινὸς δι' ἁπλῆς ὑπαγωγῆς νὰ εὕρωμεν τὸ ὀρθὸν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει.

Ἐν συνεπείᾳ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀντίληψιν εὑρίσκομεν ἐν τῷ Κεφ. 9 τοῦ Βιβλίου V τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τὴν ἀκόλουθον ἀνάπτυξιν. Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ τί εἶναι δίκαιον καὶ τί ἄδικον δὲν ἀπαιτεῖ μεγάλην σοφίαν,

---

42. Ὅρα W. Jaeger, Diokles von Karystos, Die griechische Medizin und die Schule des Aristoteles, Berlin 1938. Aristotle, Fundamentals of the History of his Development, Oxford 1948, Appendix I σ. 407 ἑ. Paedeia, The Ideals of Greek Culture III, Oxford 1945, σ. 3 ἑ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ... ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

διότι δὲν εἶναι δυσχερὲς νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ τὰ θέματα περὶ ὧν οἱ νόμοι πραγματεύονται· ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ γίνωνται αἱ πράξεις καὶ πῶς αἱ διανομαὶ ὥστε νὰ εἶναι δίκαιαι τοῦτο εἶναι μεγαλύτερον ἐπίτευγμα ἢ τὸ γινώσκειν τί εἶναι διὰ τὴν ὑγίειαν ἐπωφελές· μολονότι καὶ ἐκεῖ ἐνῷ εἶναι εὐχερὲς τὸ γινώσκειν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ μέλι, τὸν οἶνον, τὸν ἐλλέβορον, τὴν καῦσιν καὶ τὴν τομήν, τὸ γινώσκειν πῶς διὰ τίνα καὶ πότε πρέπει ταῦτα νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ φέρουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑγίειαν δὲν εἶναι μικρότερον ἐπίτευγμα ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναί τις ἰατρός [43]. Ὅθεν κατὰ τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα πρέπει νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῆς γνώσεως τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου περὶ ὧν οἱ νόμοι ὁρίζουν, προβλέποντες περὶ τούτων κατὰ τρόπον γενικὸν καὶ ἀφηρημένον, καὶ τῆς γνώσεως τοῦ πῶς ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἡ πρᾶξις ἢ ἐπὶ τῶν θεμάτων τοῦ νεμητικοῦ δικαίου ἡ διανομὴ πρέπει νὰ γίνῃ ὥστε νὰ εἶναι δικαία, πῶς πραττόμενα καὶ πῶς νεμόμενα δίκαια. Τὸ δεύτερον εἶναι ἡ ὀρθὴ λύσις τοῦ συγκεκριμένου, λύσις διδομένη μὲν συμφώνως πρὸς τὸν γενικὸν κανόνα τοῦ νόμου ἀλλὰ καὶ ἐξαρτωμένη ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ἀτομικῆς περιπτώσεως, αἵτινες καὶ προσδιορίζουν αὐτὴν ὡς συγκεκριμένην λύσιν. Ὁ γενικὸς κανὼν θέτει τὴν ἀρχήν, ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως αὐτοῦ ἀπαιτεῖ περαιτέρω τὴν στάθμισιν τῶν συνθηκῶν τοῦ συγκεκριμένου, συνθηκῶν ἀναγομένων εἰς ζητήματα ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα ἅτινα προβάλλουν ἐνώπιον τοῦ ἰατροῦ καὶ εἶναι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ πῶς δεῖ νεῖμαι πρὸς ὑγίειαν καὶ τίνι καὶ πότε. Ἀκριβῶς δὲ διότι καὶ ὁ ἐφαρμοστὴς τοῦ νόμου, ὡς ὁ ἰατρός, ἀντιμετωπίζων τὴν ἀτομικὴν περίπτωσιν πρέπει νὰ προβῇ εἰς κρίσεις ἀφορώσας καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ εἰς τὸ πρόσωπον εἰς ὃ αὕτη ἀφορᾷ, ἡ σύγκρισις ἐφαίνετο εἰς τὸν Ἀριστοτέλη δεδικαιολογημένη καὶ ἤγαγεν αὐτὸν ἐν Κεφ. 9 τοῦ Βιβλίου Χ εἰς τὴν γενικωτέραν παρατήρησιν, ὅτι ἡ ἀτομικὴ καὶ συγκεκριμένη περίπτωσις δυνατὸν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν μὴ ἐφαρμογὴν κανόνος γενικοῦ, διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀμφιβάλλῃ τις, καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἡσυχία καὶ ἀσιτία, τινὶ δ' ἴσως οὔ [44]. Οὕτω καὶ ὁ νόμος φέρων τὸ

43. 1137 a,9–17.
44. 1180 b,8–10.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

γνώρισμα τοῦ γενικοῦ καὶ ἀφηρημένου, ἤτοι τοῦ καθόλου [45], δυνατὸν εἶναι ἐνῷ ἐν τῇ γενικότητι αὐτοῦ νὰ χαρακτηρίζεται δίκαιος, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἐπὶ ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεώς τινος νὰ ἐμφανίζεται ἄδικος. Προκειμένου περὶ τοῦ νόμου ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκει λύσιν διὰ τῆς ἐπιεικείας. Ἀκριβῶς ὡς ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω ἰατρικοῦ κανόνος οὐδεὶς λόγος ὑφίσταται ὅπως ἀμφιβάλλῃ τις περὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ νόμου περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὁποίου οὐδεμία γεννᾶται ἀμφιβολία [46] παρίσταται ἡ ἐν συγκεκριμένῃ περιπτώσει ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἄδικος. Ὁ παραμερισμὸς τοῦ νόμου ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ταύτῃ περιπτώσει γινόμενος διὰ τῆς ἐπιεικείας ἐμφανίζεται ἀνάγκη ὑπαγορευομένη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ καθόλου τοῦ νόμου εἶναι ἀδύνατον ὡς γενικὸν καὶ ἀφηρημένον νὰ ἀποτελῇ ὀρθὴν ρύθμισιν ἀτομικῶν περιπτώσεων, αἵτινες ἐμφανίζουν ἰδιαίτερα στοιχεῖα, ἅτινα δὲν ἐχαρακτήριζον τὴν ὁμάδα τῶν περιπτώσεων ἣν ὑπέθεσεν ὁ νομοθέτης ἐν τῇ συντάξει τοῦ νόμου [47]. Ἡ ἔλλειψις ὁμοιομορφίας τῶν περιπτώσεων τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς συμπεριφορᾶς ταύτης [48].

5. Δεχόμενος ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκ τῶν προτέρων συγκροτήσεως συστήματος κανόνων, δὲν ἀποκλείει τὴν ἰσχὺν κανόνος τοῦ λόγου ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει, διότι τὴν πρᾶξιν νοεῖ ἐνέργειαν πειθαρχοῦσαν εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ λόγου ρύθμισιν τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως, ἐξ ἧς ρυθμίσεως τὸ τί δεῖ πράττειν ἀπορρέει [49]. Οὕτω τὴν εὕρεσιν τοῦ πρακτέου ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει καταλείπει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸν λόγον. Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς πρακτικῆς ἀρχῆς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς διὰ τοῦ πρακτικοῦ

45. Ἠ.Ν. V,10,1137 b,13–14. Πολ. III,11,1282 b,4–6. III,15,1286 a, 9–11.

46. Ἠ.Ν. V,10,1137 b,17 καὶ ἔστιν οὐδὲν ἧττον ὀρθός.

47. Ἠ.Ν. V,10,1137 b,15–16 τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος.

48. Ἠ.Ν. V,10,1137 b,19 εὐθὺς γὰρ τοιαύτη ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη ἐστίν.

49. Ἠ.Ν. VI,10,1143 a,8–9. Ἡ ἀντίληψις τοῦ ὀρθοῦ ὡς δέοντος ἀνατρέχει ὡσαύτως εἰς τὸν Πλάτωνα, ὅρα Dirlmeier, Nikomachische Ethik σ. 268 ἑ. σημ. 5,9.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Ε. Κ. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

συλλογισμοῦ μέχρι τοῦ συμπεράσματος ἐκείνου ὅπερ δηλοῖ τὸ ἀμέσως πρακτέον περιγράφεται, καίτοι οὐχὶ ἐν πληρότητι, ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις[50]. Ἐν συνεπείᾳ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἱδρύσεως κανόνων ρυθμιζόντων τὴν ἀνθρωπίνην συμπεριφοράν, λόγῳ τῆς ἰδιομορφίας ἑκάστης περιπτώσεως, ἡ ὑπὸ τοῦ λόγου ρύθμισις τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως ἐμφανίζεται ὡς ρύθμισις προκύπτουσα ἐν ὄψει τῶν ἑκάστοτε παρουσιαζομένων συνθηκῶν. Ἡ τοιαύτη δὲ ρύθμισις ἀναλύεται τὸ μὲν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἀρχῶν ὧν ἡ ἐκ τῶν προτέρων γνῶσις εἶναι δυνατή, καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς γενικότητος αὐτῶν, διότι αἱ ἀρχαὶ εἶναι καθόλου, τὸ δὲ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ τίς ἀρχὴ εἶναι ἐφαρμοστέα ἐν ὄψει τῶν συγκεκριμένων συνθηκῶν τῆς ἀτομικῆς περιπτώσεως. Ἡ κρίσις αὕτη μὴ δυναμένη ἐκ τῶν προτέρων νὰ γίνῃ καταλείπεται εἰς τὸν πράττοντα, ὅστις τότε μόνον πράττει ὀρθῶς, ἐὰν εἶναι ἀγαθός. Ὁ ἀγαθὸς ἢ σπουδαῖος ἢ φρόνιμος ἀνὴρ κρίνει ὀρθῶς περὶ τοῦ πρακτέου[51]. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναλύει οὕτω τὸ ἔργον τοῦ σπουδαίου ἀνδρός, ὁ σπουδαῖος γὰρ ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς, καὶ ἐν ἑκάστοις τἀληθὲς αὐτῷ φαίνεται. καθ' ἑκάστην γὰρ ἕξιν ἴδιά ἐστι καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ διαφέρει πλεῖστον ἴσως ὁ σπουδαῖος τῷ τἀληθὲς ἐν ἑκάστοις ὁρᾶν, ὥσπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν ὤν[52]. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ χωρίου τούτου τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, τὸ ὁποῖον δίδει τοιαύτην ἔξαρσιν εἰς τὸ ἔργον τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς ὥστε νὰ ἐξικνεῖται εἰς τὸ ἰδεῶδες τοῦ κανόνος καὶ μέτρον τῆς πράξεως, ἄγει εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα. Ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ κρίνει ἑκάστην ἀτομικὴν περίπτωσιν ὀρθῶς καὶ ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει προβάλλει εἰς αὐτὸν ἡ ἀλήθεια, ἐν τούτῳ δὲ διαφέρει οὗτος τῶν ἄλλων, ὅτι βλέπει τὸ ἀληθὲς ἐν ἑκάστῃ ἀτομικῇ περιπτώσει. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ ἔχει τὴν ἱκανότητα τῆς διακρίσεως τῶν πραγμάτων ἢ τῶν περιπτώσεων, εὑρίσκων τὰ κοινὰ καὶ τὰ διάφορα σημεῖα αὐτῶν καὶ προβαίνων ἀκολούθως εἰς τοιαύτην διά-

---

50. Ὅρα κατωτέρω II–III.

51. Ὁ ἀγαθὸς εἶναι συνώνυμον τοῦ σπουδαίου, Πολ. III,4,1276 b, 16–17. III,13,1283 b,1–7. III,16,1287 b,12–13. VII,13,1332 a,38–39, καὶ τοῦ φρονίμου, Ἠ.Ν. VI,13,1144 a,36 — 1144 b,1. Πολ. III,4,1277 a,14–15.

52. Ἠ.Ν. III,4,1113 a,29–33.

κρισιν. Προβάλλει δὲ εἰς αὐτὸν ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει τὸ ἀληθές. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οὗτος ἑκάστοτε προβαίνει εἰς τὴν δέουσαν στάθμισιν ἵνα εὕρῃ τί τὸ προσῆκον εἰς τὴν ἀτομικὴν καὶ συγκεκριμένην περίπτωσιν. Ἡ δευτέρα αὕτη φάσις τῆς ἐν ἑκάστῃ ἀτομικῇ καὶ συγκεκριμένῃ περιπτώσει κρίσεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς χαρακτηρίζει τοῦτον ὡς κανόνα καὶ μέτρον. Ἡ κρίσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς ἀναβιβάζεται εἰς κανόνα καὶ μέτρον ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι τὸ ὑπὸ τούτου πραττόμενον εἶναι τὸ ὀρθὸν ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει, ἐφ᾽ ὅσον δὲ δὲν δυνάμεθα ἐκ τῶν προτέρων νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὀρθὸν ἐπὶ τῶν καθ᾽ ἕκαστον περιπτώσεων, ὥστε τοῦτο νὰ εἶναι ὁ κανὼν αὐτῶν, δεχόμεθα ὡς κανόνα τῆς πράξεως τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ σπουδαίου ἀνδρός. Θὰ ἠδυνάμεθα οὕτω νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἀριστοτέλειον θέσιν. Ὁ σπουδαῖος ἀνήρ, διότι εἶναι ἀγαθὸς καὶ φρόνιμος, γινώσκει τὸ ἀληθὲς καὶ θέτει αὐτὸς τὸν κανόνα τῆς ἰδίας πράξεως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν συγκεκριμένην περίπτωσιν.

Ἡ κρίσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς ἔχει ἀξιολογικὸν χαρακτῆρα. Ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ νοεῖ τὰς ἀξίας καὶ δύναται νὰ προβαίνῃ εἰς ἀξιολογικὴν κρίσιν, ὥστε αὕτη νὰ εὑρίσκεται ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὡρισμένην ἀξίαν. Ἡ ἀξιολογικὴ κρίσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς βαίνει εἰς ἀξιολογικὴν στάθμισιν καὶ δύναται νὰ εὕρῃ τίς ἀξία εἶναι ὑπερτέρα ἄλλης καὶ τί τὸ ἀξιολογικῶς πρωτεῦον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει. Ὁ ἀξιολογικὸς χαρακτὴρ τῆς κρίσεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς τονίζεται ἐν Ἠ.Ν. I,8,1099 a,21–23 εἰ δ᾽ οὕτω, καθ᾽ αὑτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ᾽ ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαι. ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος. Ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ κρίνει καλῶς, ἤτοι νοεῖ καλῶς, τὰ κατηγορήματα τῶν κατ᾽ ἀρετὴν πράξεων, ὡς εἶναι τὰ κατηγορήματα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ. Συνίσταται οὕτως ἡ κρίσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς εἰς κρίσιν τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀξιῶν, ἡ δὲ ἐκτίμησις τῶν συνθηκῶν τῆς περιπτώσεως εἶναι ἀξιολογικὴ κρίσις αὐτῶν, ἤτοι κρίσις ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἀξίας. Ἡ ἔξαρσις ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ νοεῖ καλῶς τὰ κατηγορήματα τῆς πράξεως, τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος, χαρακτηρίζει καὶ τὸ περαιτέρω ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ κρίσει τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως ὡς κρίσιν

ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ κατηγορήματα τῆς πράξεως, ἅτινα ὡς λέγομεν σήμερον εἶναι ἀξίαι. Ὅθεν ἡ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν κρίσις εἶναι ἀξιολογική.

Ἡ κρίσις τοῦ σπουδαίου ἀνδρός, ἥτις εἶναι κανὼν καὶ μέτρον τῆς πράξεως, ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη λειτουργίαν τοῦ λόγου, μὴ δυναμένη μὲν αὕτη ἐκ τῶν προτέρων νὰ προσδιορισθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἐλεγχομένη εὑρίσκεται νὰ θεμελιοῦται ἐπὶ ἀρχῆς τινος, ἧς ἡ ἐφαρμογὴ δὲν ἠδύνατο ἐκ τῶν προτέρων νὰ ὁρισθῇ ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς κρίσεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν βασικὴν αὐτοῦ θέσιν περὶ τῆς ποικιλίας τῶν συνθηκῶν τῶν καθ' ἕκαστα περιπτώσεων[53] βαθέως ἐπηρέασε τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν Νομικὴν Ἐπιστήμην. Ἀφ' ἧς ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συμπεριφορὰ ἐκδηλουμένη ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ἐμπειρίας δὲν δύναται ν' ἀξιολογηθῇ εἰμὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν συνθηκῶν ἑκάστης ἀτομικῆς περιπτώσεως ἐτέθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς λειτουργίας τοῦ κανόνος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ ἀξιολόγησις.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκτιθέμενα ἐν σχέσει πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ τὰς ἀρετὰς ἄγουν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὗτος πλὴν τοῦ ἀντικειμένου τῆς πράξεως, τοῦ περιεχομένου τῆς πράξεως ὅπερ διὰ τῆς πράξεως πραγματοποιεῖται, καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ περιεχομένου τούτου διακρίνει καὶ τὰς συνθήκας ὑφ' ἃς εὑρίσκεται ὁ πράττων. Αἱ συνθῆκαι ὑφ' ἃς εὑρίσκεται ὁ πράττων καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς πράξεως εἶναι οἱ παράγοντες ἐφ' ὧν τὸ περιεχόμενον τῆς βουλήσεως πραγματοποιεῖται.

Ἡ παρουσία συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἐκδηλοῦται τὸ πράττειν ἀναλύεται σήμερον εὐρύτερον καὶ ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης ἐπηρεάζεται ἡ σύγχρονος θεωρία περὶ τῆς πράξεως καὶ τῆς Ἠθικῆς[54].

---

53. Ἡ λειτουργία τῆς κρίσεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἢ μὴ ἀρχῆς τινος συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἐπιείκειαν, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου. Ὁ σπουδαῖος εἶναι συνώνυμον τοῦ ἐπιεικοῦς, Ἠ.Ν. IX,8,1169 a,16–20. IX,9,1169 b,30 — 1170 a,4. Ῥητ. II,1, 1378 a,10–17. Πολ. II,9,1270 b,37. III,9,1281 a,12,28, ἡ δὲ ὀρθὴ κρίσις τοῦ ἐπιεικοῦς καλουμένη γνώμη εἶναι κρίσις τοῦ ἀληθοῦς, Ἠ.Ν. VI,10, 1143 a,19–24.

54. Ὅρα τὰς ἀναπτύξεις Max Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik[4], Bern 1954, σ. 141 ἑ. 152 ἑ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Αἱ συνθῆκαι τῆς πράξεως ὁρίζονται ὡς τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς συμπτώσεως πραγμάτων καὶ σχέσεων, ἀποτελοῦντα ἑνότητα ἐντὸς τοῦ ὅλου τοῦ περιβάλλοντος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ συνθῆκαι αὗται δὲν νοοῦνται ὡς ἁπλῶς πραγματικὰ γεγονότα, ἀλλ' ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ πρόσωπον, γίνεται λόγος περὶ τῆς καταστάσεως ἐν ᾗ εὑρίσκεται τὸ πρόσωπον (Situation). Τὰ ἰδιαίτερα καὶ καθ' ἕκαστον χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως ἐν ᾗ τὸ πρόσωπον εὑρίσκεται δρώμενα ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως ἐμφανίζονται ἀξιοῦντα ὡρισμένην συμπεριφορὰν τοῦ προσώπου, διότι ἐν ὄψει τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς καταστάσεως προβάλλει ἡ ἀξία, ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι τὸ δέον καὶ ἥτις ὑπαγορεύει τὴν ὀρθὴν συμπεριφορὰν τοῦ προσώπου. Ἡ ἀξία σχετίζεται πρὸς τὸ χαρακτηριστικὸν ἢ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως, διότι ἐκ τούτου ἢ τούτων ἐξαρτᾶται τίς ἀξία πρέπει νὰ εὕρῃ τὴν πλήρωσιν αὐτῆς. Καὶ οὕτως αἱ ἀξίαι αἵτινες ἐν ὄψει ὡρισμένης καταστάσεως προβάλλουν ἀξιοῦσαι τὴν συμμόρφωσιν τοῦ προσώπου πρὸς αὐτὰς εἶναι τὸ καθορίζον τὴν πρᾶξιν. Ὁ ἄνθρωπος εὑρίσκεται ἐν τῇ καταστάσει καὶ αὕτη ἀναγκάζει αὐτὸν εἰς τὴν πρᾶξιν χωρὶς νὰ καθορίζῃ αὐτῷ τί πρέπει νὰ πράξῃ. Οὗτος δύναται νὰ πράξῃ οὕτως ἢ ἄλλως, ἀλλὰ νὰ μὴ πράξῃ δὲν δύναται (N. Hartmann). Τί πρέπει νὰ πράξῃ εἶναι ἡ ἀπάντησις ἣν ἡ σχετιζομένη πρὸς τὴν κατάστασιν ἀξία δίδει εἰς αὐτόν.

Ὁ Ἀριστοτέλης συνέλαβεν ἐν πολλοῖς τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς καταστάσεως, ὡς προκύπτει ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν ἀρετῶν ὡς ἀφορωσῶν εἰς ὡρισμένας συνθήκας ὑφ' ἃς εὑρίσκεται ὁ πράττων[55], καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς ἐξάρσεως, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς πράξεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν περιστατικῶν καθ' ἃ αὕτη ἐνεργεῖται[56]. Ἠθέλησεν οὗτος νὰ τονίσῃ τὴν ἐξάρτησιν τῆς πράξεως ἐκ τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς αὕτη τελεῖται, κατὰ τὸν

---

476 ἑ. N. Hartmann, Ethik[3], Berlin 1949, σ. 12 ἑ. 314 ἑ. 363 ἑ. Gerda von Bredow, Sittlicher Welt und Realwelt, Göttingen 1947, σ. 5 ἑ. 14 ἑ. 53 ἑ.

55. Ἠ.Ν. III,5,1115 a,4–6 Ἀναλαβόντες δὲ περὶ ἑκάστης εἴπωμεν τίνες εἰσὶ καὶ περὶ ποῖα καὶ πῶς· ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ πόσαι εἰσίν.

56. Ἠ.Ν. III,1,1110 a,13–14 τὸ δὲ τέλος τῆς πράξεως κατὰ τὸν καιρόν ἐστιν. II,2,1104 a,8–9 δεῖ δ' αὐτοὺς ἀεὶ τοὺς πράττοντας τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν.

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

καιρόν ἐστιν—τὰ πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν, ὡς δὲ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐν Κεφ. 6 τοῦ Βιβλίου I τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ἀναπτύξεως περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἔνθα παρατηρεῖται ἔτι δ' ἐπεὶ τἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι[57], ἡ ἀξιολόγησις τῆς πράξεως σχετίζεται πρὸς τὰ ἰδιαίτερα καὶ καθ' ἕκαστον χαρακτηριστικὰ τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ὁ πράττων εὑρίσκετο.

Ἐν τῇ Νομικῇ Ἐπιστήμῃ προέκυψεν ὀξύτερον τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων δικαίου, οἵτινες τίθενται καὶ ἰσχύουν ἐπὶ τῶν περιπτώσεων αἵτινες ὑπάγονται εἰς αὐτούς. Τίνι τρόπῳ δηλαδὴ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὀρθὴ ρύθμισις τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς διὰ συστήματος κανόνων δικαίου τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶναι γενικόν, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη συμπεριφορὰ συνίσταται εἰς περιπτώσεις ἑκάστη τῶν ὁποίων παρουσιάζει τὰ ἰδιαίτερα καὶ ἀτομικὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Τὸ γενικὸν τοῦ κανόνος καταλαμβάνει πᾶσαν περίπτωσιν ἥτις φέρει τοιαῦτα γνωρίσματα ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑπαχθῇ λογικῶς εἰς τὴν γενικὴν καὶ ἀφῃρημένην ἔννοιαν. Δυνατὸν ὅμως ἡ λογικῶς ὑπαγομένη εἰς τὸν κανόνα δικαίου ἀτομικὴ περίπτωσις νὰ παρουσιάζῃ καὶ ἕτερα γνωρίσματα τοιαῦτα ὥστε ἡ ὑπαγωγὴ αὕτη, καίτοι λογικῶς ἄψογος, νὰ ἐμφανίζεται ὑπὸ ἔποψιν ὀρθῆς ρυθμίσεως ἀποκρουστέα. Τὸ πρόβλημα τοῦτο εἶδεν ὁ Πλάτων καὶ περιέγραψε ζωηρῶς τόσον τὸ δυσχερὲς τῆς ὀρθῆς ρυθμίσεως τῶν ἐν ποικιλίᾳ καὶ ἀνομοιότητι ἐμφανιζομένων ἀτομικῶν περιπτώσεων διὰ γενικοῦ κανόνος, ὅσον καὶ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τοῦ ἀμεταβλήτου κανόνος καὶ τῶν συνεχῶς μεταβαλλομένων συνθηκῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς[58]. Ὁ Ἀριστοτέλης καίτοι ἀποκρούων τὰς γενικωτέρας πλατωνικὰς ἀντιλήψεις υἱοθετεῖ τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος καὶ ἀναζητεῖ τὴν λύσιν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ σπουδαίου καὶ ἐπιεικοῦς ἀνδρός. Καὶ τὸ μὲν σπουδαῖον ἀφορᾷ εἰς ὅ,τι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φρόνησις ὑπαγορεύει τὸ δὲ ἐπιεικὲς εἰς τὴν ἐπιείκειαν.

Ἡ νεωτέρα θεωρία ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἔθεσεν ὑπὸ σοβαρὰν ἐξέτασιν τὸ ζήτημα τῆς ἑρμηνείας καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος δικαίου καὶ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος ἐπεζήτησεν ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς εὑρέσεως τῆς ὀρθῆς μεθόδου ἑρμηνείας

57. 1096 a,23–24.

58. Ὅρα τὴν μελέτην μου Platons Lehre von der Anwendung des Gesetzes und der Begriff der Billigkeit bei Aristoteles, München 1953, σ. 5 ἑ.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΔΙΑΘΕΤΟΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΗΣ ... ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τοῦ δικαίου καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν γενικῶν ρητρῶν, αἵτινες δημιουργοῦν τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ ἐφαρμοστὴς δύναται νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰ ἰδιαίτερα στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς καὶ συγκεκριμένης περιπτώσεως. Ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ σπουδαίου ἀνδρὸς παρ' Ἀ ρ ι σ τ ο τ έ λ ε ι φθάνομεν εἰς τὸ arbitrium boni viri [59] τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ εἰς τὴν εὔλογον ἢ δικαίαν κρίσιν τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος [60]. Ὁ δὲ τρόπος οὗτος τῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ἰδιομορφίας τῶν ἀτομικῶν περιπτώσεων γενικεύεται καὶ ἐμφανίζονται αἱ λεγόμεναι γενικαὶ ρῆτραι ἐν τῷ δικαίῳ βοηθοῦσαι εἰς τὴν ὀρθὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος δικαίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

59. D.17,2,6.
60. Ἄρθρα 116,387,371,712.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006